

A népzenei lejegyzés kérdései – a kobzos dallamanyag leírása

Népzeneoktatás kérdései

A 2007-ben, a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Népzene Tanszékén elindult képzéssel a *népzene* az oktatás mindhárom szintjén megjelent. Az összegyűlt tapasztalatok birtokában ma már áttekinthetjük és összehasonlíthatjuk a klasszikus és a népzenei hangszeres oktatás módszereit, tananyagait. Mindkét területen fontosak az olyan alapvető kompetenciák, mint a lapról olvasás, a szolmizáció, az összhangzattani ismeretek, vagy például a modális hangsorok ismerete. A legszembeötlőbb különbség az előadói gyakorlatban mutatkozik meg. A klasszikus zenével szemben a népzeneben egyfajta kötött, szigorúan stílusos improvizációt találunk. Ez az előadói gyakorlat speciális kottaképet eredményez, ahol lecsupaszított dallamvázatot, variánsokat és egyedi, népzeneire jellemző előadói utasításokat találunk.

További fontos különbség, hogy a klasszikus zenében kiadványok, példatárak állnak nagy mennyiségben az előadóművészek, tanárok rendelkezésére. E kották mögött több évszázados zeneszerzői gyakorlat áll. Ezzel ellentétben a népzenei kottaanyagot a mi generációnknak kell elkészítenie. Bár népzene kutatóink rengeteg lejegyzést publikáltak, ezek inkább tudományos, mint didaktikai szempontokat követtek. Feladatunk tehát újabb dallamok lejegyzése, hangszer-specifikus átiratok készítése, valamint a meglévő népzenei kottaanyag didaktikai szempontú újrafogalmazása.

Kutatásom középpontjában a hagyományos kobzos repertoár és a moldvai magyarság kapcsolata áll, kitekintéssel más etnikai csoportok gyakorlatára is. E hangszer különösen nehéz helyzetben van, hiszen a népzenei gyűjtőutak során alig, vagy egyáltalán nem foglalkoztak a hangszerrel. Az néhány hanganyag, amely rendelkezésünkre áll, majdhogynem a véletlen műve. *Kallós Zoltánnak*¹ köszönhetően maradt fenn az utolsó magyar kobzos, *Gyöngyös György* repertoárjának egy töredéke², amely ma fontos részét képezi a kobzos tananyagnak. A gyűjtések között találunk olyan román kobzost is³, akik ismerték a magyar anyagot, hiszen magyar prímással is játszottak együtt. Az 1970-es években megindult

¹ Kallós Zoltán néprajzkutató. Tanulmányait a kolozsvári Zeneművészeti Főiskolán végezte (1954). Kalotaszegen, Moldvában (1955–), majd Gyimesen (1956–) tanított. A zenefolklór, a népköltészet és a díszítőművészet kérdéseivel foglalkozik. Cikkei, tanulmányai romániai és mo.-i szakfolyóiratokban és lapokban jelennek meg. – F. m. Balladák könyve (Szabó T. Attilával, Bukarest, 1970, 1971, Bp., 1973, 1977); Új guzsalyam mellett (Bukarest, 1973). forrás: <http://mek.oszk.hu/>

² A felvételek jelenleg az MTA BTK Zenetudományi Intézet archívumában találhatóak, ZTI_Mg_01673_A;B jelzettel (Lujzikalagor, Bacau megye, 1965).

³ Paun Vasile (Redojé), Sobaru Raducanu (Ploszkucény), Antim Ioan (Prăjoaia)

táncházmozgalom eleinte az erdélyi vonós népzeneire épített, csak a 80-as évek közepén fordult a figyelem a moldvai népzene, és ezzel együtt a koboz felé. A hangszer leginkább tánc- és énekkísérő funkcióban használták. Azonban majdnem minden kobzos adatközlőtől vannak dallamjátékot dokumentáló hangfelvételek, így joggal feltételezhetjük, hogy ez a szólisztikus megszólalás is fontos funkciója volt a hangszernek. Az ilyen jellegű felvételekből sajnos csak kevés áll rendelkezésünkre, ez azonban egy új lehetőséget vet fel. A kobzosok által kísért furulyások és hegedűsök repertoárját elemezve, a hagyományos koboztechnikákat alkalmazva készítsünk átíratokat a hangszerre. Kimondhatjuk, hogy az eredeti kobzos gyűjtésekkel, a hangszerre adaptált átíratokkal, valamint a moldvai vokális anyag hangszeres kíséretével együtt elegendő alapanyag állna rendelkezésünkre. A feladat tehát a következő: olyan tananyagok és módszerek megalkotása, amelyek jól illeszkednek a népzeneoktatás szintjeibe, követik az említett repertoárbővítés alapelveit, és összhangban vannak a koboz, mint hangszer technikai lehetőségeivel. Természetesen születtek már tankönyvek és tananyagok, de ezek inkább az alap- és középfokú oktatásban használhatók. Ezek közül kiemelendő Balogh Sándor moldvai hangszeres dallamokat közreadó kötete⁴, Fábri Géza online tananyagai⁵, valamint a Hagyományok Háza gondozásában megjelent Koboziskola⁶. Fontos didaktikai előzmény a Romániában kiadott koboziskola, amely fordításban sosem jutott el hozzánk⁷.

A továbbiakban saját hangszerem, a koboz dallamanyag leírásának lehetőségeit tárgyalom. A hangszeres dallamok lejegyzése azonban nem könnyű feladat, hiszen a népzenei előadói gyakorlat egyfajta szigorúan stílusos, kötött improvizáció. Egy dallamot az adatközlő sosem játszik el kétszer ugyanúgy. Ezeket a variánsokat a megfelelő módon kell jelölnünk, továbbá megjelennek a hangszerspecifikus előadásmód-beli utasítások, jegyzetekben megemlíthető játéktechnikák, tudományos és didaktikai szempontok. A tudományos igényű lejegyzések általában transzponált leírások, ezért jelölik az eredeti záróhangot, vagyis a *tonus finalist*; és pontosan adatolást (gyűjtés helye és ideje, adatközlő neve és születési ideje, helye, gyűjtő személye, dallam kezdősora vagy megnevezése, stb.) tartalmaznak. Törekednek a dallamdíszítések pontos és részletes lejegyzésére, jelölik a variánsokat, tempójelzést, stb. A tanításhoz azonban elengedhetetlen, hogy figyelembe vegyünk didaktikai szempontokat is. Fontos a könnyű értelmezhetőség, amelyet a részletes kottakép mellett az egyszerűsített

⁴ Kobzos Kiss Tamás; Bolya Mátyás: A koboz a mai táncházas gyakorlatban. In: Balogh Sándor: Moldvai hangszeres dallamok, Etnofon, Budapest, 2001

⁵ Fábri Géza Koboziskola 1-2. Mester Tanoda Alapítvány, Szeged, 2008; www.koboziskola.hu

⁶ Horvát Gyula: Koboziskola. Hagyományok Háza, Budapest 2011

⁷ Zamfir, Constantin - Zlotea, Ion: *Metoda de cobza*. Bukarest, 1955

dallamváz megjelenítésével érhetünk el. Mindezt egy citerás dallam lejegyzésével szemléltetem (1. ábra).

MCA-II/01. Aki dudás akar lenni
Boruzs András (54) – citera
(Bencze Lászlóné magángyűjteménye)

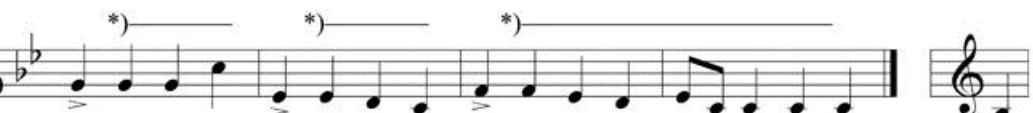
Püspökladány (Hajdú-Bihar m.)
 gy.: Bencze Lászlóné (1974)
 lej.: Bolya Mátyás

Tempo giusto (♩=125)

I.

II.

* csak a dallamhúron pengetve T.f.

Egyszerűsített dallamváz:

Nézzük, hogyan valósítható meg mindez a koboznál. Most eljátszok egy közismert népdalt kobzos játéktechnikával, tehát a dallamhangok, akkordok és kettőshangzatok egyidejű megszólaltatásával. Eközben kivetítem az egyszerűsített dallamvázlat.

Kis kece lányom

Felsőíreg, (Tolna vm).
gy.: Bartók Béla (1906)
átírat: Szlama László

Tempo giusto

Vajon mindent kifejez a kotta? Vegyük, sorra mit *nem* fejez ki. Hasonlítsuk össze az elhangzott dallamot a kottaképpel! Nem látjuk az alapdallamon kívül megszólaló hangokat. Próbáljuk meg jelölni.

Kis kece lányom

Felsőíreg, (Tolna vm).
gy.: Bartók Béla (1906)
átírat: Szlama László

Tempo giusto

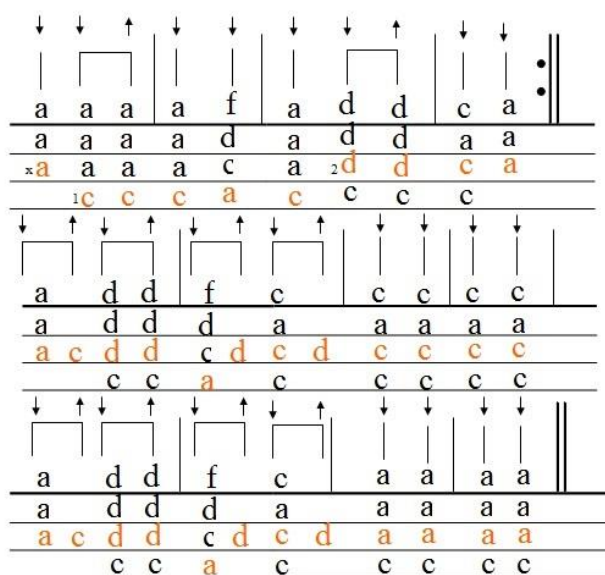
Ez már közelít az igazsághoz. Ez az az írásmód, amelyet ma sokan használnak a koboz lejegyzésre. Normálméretű kottafejjel, - fölfelé szárazva - a dallamot, kisebbel – lefelé szárazva - pedig azokat a hangokat jelölöm, amelyek az akkordban benne vannak, de nem a

dallam fő hangjai. Esetleg színessel kiemelik a fő dallamhangokat. Mit nem fejez még ki a kotta? Nem fejez ki pengetés irányt, illetve azt, hogy melyik húron játszunk. Ujjrendet beírhatunk, de nagyon zsúfolt lesz tőle a kottakép. Emellett a gyerekeknek nehezen értelmezhető, nehezen tanítható elsősre ez a hagyományos rendszer.

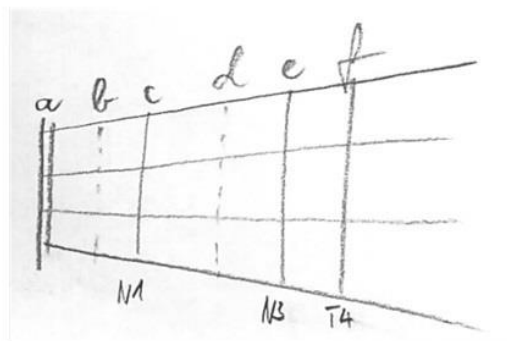
Mivel a lantfajták családjába tartozó hangszerről van szó, a klasszikus kotta használata mellett felmerült a lant darabok korabeli lejegyzésének, a tabulatúrának áttekintése. Tapasztalatunk szerint a rendszer adaptálható a koboz játék leírására is. Magyarországon a koboz tabulatúraszerű lejegyzése először Kobzos Kiss Tamás és Fábri Géza közös kéziratában fordult elő⁸.

Tapasztalatuk szerint ez a fajta vizuális megközelítés hatékonyabb a gyermekek számára. Témavezetőmmel, Bolya Mátyással közösen dolgozunk a rendszer kidolgozásán. A koboz tabulatúra kifejezi a hangok, akkordok pontos helyét, ujjrendet, a pengetés irányát, és a dallam ritmusát.

Kis kece lányom

Tab. by: Szlama László

Nagy előnye, hogy hangolástól független (egyfajta hangszeres szolmizáció), tehát bármilyen hangolású kobozra alkalmazható. A koboz esetében a táncházmozgalom gyakorlatában kialakult hangolás és húrozást alkalmazkodott a kísért hangszerek adottságához. Például a furulyások elkezdtek G alaphangú furulya helyett A furulyát használni, amihez az A alaphangú koboz volt kényelmes, viszont a fémhúr helyett a nylon húrt részesítették előnyben.

⁸ Fábri Géza – Kobzos Kiss Tamás: Kobozpéldatár, Segédanyag a koboz tanításához az alapfokú művészetoktatási intézményekben. Köznevelési Modernizációs Közalapítvány, 2003-2004.

Ez nem lebeg annyira, nem változik a hangmagasság egy üres húr megpendítése esetén. Ezért ma már használnak nylon húrozású G, A, C, H, D kobzokat, valamint fém húrozású D kobozt. Az előnye a tabulatúrának, hogy itt nem kell hangnemhez, húrozáshoz kötni a hangszertudást, hisz itt vizuálisan látszik, hogy hol fogja le a zenész a hangokat, akkordokat. Hátránya azonban ennek a rendszernek, hogy nem fejezi ki a dallamívet.

E két rendszer elemzésével és összehasonlításával a gyakorlati alkalmazhatóság kérdéseire keresem a választ.

Szlama László
LFZE Népi pengető

2014.12.02.